

Marosi Ernő

EMLÉKEIM

GYERMEK- ÉS IFJÚKOROM, I.¹

ALAPOK – SZÁRMAZÁS – APAI ÁG

1940-ben születtem Miskolcon. Azt kell, hogy mondjam, ha a családomat szociális kategóriák szerint kellene meghatároznom, akkor tulajdonképpen egy alulról a középosztály aljára kapaszkodó és hol ilyen, hol olyan okok miatt kapaszkodásában korlátozott réteghez tartozom. Ezért nincs a családomnak különösebb emlékezete. Amiről tudok, az lényegében a nagyszülőkhöz terjed, ezen alul ilyen-olyan értesüléseim vannak, de genealógiai tudat a családban sosem volt. Ami egy nemesi családban, akár egy rosszabb anyagi helyzetű nemesi családban akkor is megvolt, ha történetesen megszakadt a folytonosság.

Ami a nevünket illeti, magyarosított név, magyar nevet nem szoktak vízről adni. Az apám Vállajról származik, én életemben egyszer voltam Vállajon. Nagyon mulatságos módon, pár évvel ezelőtt Papp Tibornak az önéletrajzi regényéből² azonosítottam azt a Vállajt, amit láttam gyerekkoromban. Vállaj a nagykárolyi Károlyi uradalom része volt, és a Marosi név eredetileg úgy hangzott, hogy Máres (gondolom, leírva: Maresch). Vállaj most a román határon van, a szomszéd falu, Csanáros, már Romániához tartozik. Már talán van köztük valami alkalmi határátkelőhely, de a kettő közötti közlekedés sokáig Nagyvárad érintésével történt, durván másfél nap kellett hozzá, főleg az ötvenes évek után. A háború előtt operett-jelleggel működött ez a határ, de az ötvenes években nagyon szigorúvá vált.

A családban azt mesélték, hogy a rokonsággal valahogy a kertek végénél lehetett érintkezni, akkor ott volt a senki földje, úgyhogy átkiabáltak húsvétkor, karácsonykor. Ilyenkor felsorakoztatták az újabb gyerekeket, menyasszonyokat, ezt, azt, aztán átkiáltottak: - „És Pista bácsi?” - „Meghalt szegény” - körülbelül ez volt az érintkezés.

A csanárosi rokonságom egyszer csak megunt Ceaucescut, és repatriáltak valahova München környékére. Amikor az apám meghalt, és én kvázi családfővé lettem, egyszer egy delegáció megkeresett és elárulták a család származásának az általuk a repatriálás kapcsán kimutatott adatait. Ekkor derült ki, hogy egy Máres nevű cseh kocsikészítő volt a dédapám, és valahogy a Károlyi birtokra került, nyilván Nagyároly volt az állomáshelye, és a 19. század közepén érkezhetett ide. Akkoriban az uradalomban ez a hightech-et jelentette. Olyan sikerrel működhetett, hogy a fia

¹ A szöveg a 2005–2007-ben Sasvári Edit és Mattyasovszki-Zsolnay Péter által felvett OSA életinterjú vonatkozó részeinek rövidített, szerkesztett, nyelvi szempontból átdolgozott változata. A szöveget gondozta Marosi Zsuzsanna és Fábán Márton. Szerkesztette Markója Csilla (ELKH BTK MI).

² Papp Tibor: *Egy kisfiú háborús mozaikja*. Budapest, 2003.

1. Marosi Győző és Gnantt Róza esküvői fényképe

már kvázi értelmiségi, falusi tanító lett: a nagyapám.³ És mivel állami hivatalhoz már magyar név illett, így lett Marosi: nagy invencióval kitalálták ezt a remek nevet... A tágabb rokonságban voltak a Szamosok, vagy Szamosék, úgy látszik, a vízrajzra specializálták magukat az ősök... Én ezt a nagyapámat nem ismertem, tizenkilencben, tizennyolc végén, nem is tudom pontosan, spanyolnáthában meghalt, és az apám, aki 1910-ben született, s a legkisebb gyereke volt, gyakorlatilag árvaházban nőtt fel. De volt egy idősebb bátyja.

A KERESZTAPA – MAROSI ERNŐ, ÉS APÁM

A nagyanyám a Gndt⁴ nevet viselte, ami elárulja, hogy a vállalji svábokhoz tartozott. (1. kép) Nagygazdák lehettek, de soha nem volt szerencsém a családhoz, és nagymamám amúgy is egyedül maradt. Rendes katolikus család volt, az első fiukat papnak adták. A nagybátyám,⁵ aki apámnál hét évvel idősebb volt, 1903-ban született, tehát ő a trianoni határ megvonása idején már gimnazista volt, a felső gimnáziumba már reverendában járt. Akkoriban voltak ilyen gimnazista kispapok. Még egy darabig Nagykárolyba járt gimnáziumba, talán ott is fejezte be. Hallottam történeteket, hogy megfelelő pálinkás butykossal kísérvé, hetente azért haza lehetett járni, a román határőrök ezt elnézték. Aztán Egerbe került egy papneveldébe és ettől kezdve az én nagybátyám úgy működött, hogy ő házásította ki a nővérét és odafigyelt apámnak a neveltetésére. Papként nagyon hamar plébániára került, a nagymamát magához vette, aki aztán gyakorlatilag irányította a helyi katolikus egyházat és fegyelmelte nagybátyámat. Így mi is bizonyos értelemben az ő családja lettünk, ő volt mindenkinek, akinek csak lehetett, a keresztapja, nekem is. Marosi Ernőnek hívták, róla kaptam a nevemet. Amikor el kellett temetni, akkor ott álltam a koporsója fölött, amin rajta volt a nevem, meg persze a születésemnél korábbi évszám, és az egi káptalan nagyon szépen beszélt Ernő testvérünkről – elég érdekes élmény volt. Ernő testvérünk azon a ponton is belépett a történetembe, amikor az egyetem KISZ Bizottsága egy jókedvű borozással egybekötött kirándulást bonyolított le Egerben, és valamelyik gyóntatószéken ki volt írva, hogy Marosi Ernő mikor gyóntat – ez körülbelül ötvenkilencben lehetett.

Apámat keresztapa, azt hiszem, még papnövendékként protezsálta be az egi kereskedelmi iskolába, ahol többek között franciául is tanult, ez aztán arra kvalifikálta, hogy postás legyen... Postatiszti tanfolyamot végzett – azt hiszem, ha ma a közgazdaságtudományi egyetemen olyan szigorral tanítanának bizonyos dolgokat, mint ott, akkor Magyarország egy virágzó gazdasági hatalom lenne... Mindenesetre az apám ezeket a bonyolult postai tanulmányokat az „okos Kovács”-nál teljesítette. „Okos Kovács” volt az összes postai szabályzatnak a szerzője, és egy fantasztikus, rettegett nagyhatalom volt, akinél, azt hiszem a vizsga olyan lényeges kérdésekkel volt

³ Mares Viktor tanító (1881–1918), 1903-ban Marosi Győzőre magyarosított.

⁴ Gndt Róza (1881–1949).

⁵ Marosi Ernő római katolikus pap (1903–1985).

2. Marosi Ferenc és Kecskés Magdolna esküvői fényképe, felirattal megjelölve a közeli rokonság

tele, hogyha mit tudom én, egy mézes bödön nyitva érkezik, akkor mi a teendő. Az egyik vizsgatétel az volt, hogy az egész ország, és nem a Csonka-Magyarország, hanem Nagy-Magyarország összes településének a mozgópostai átrakásait tudni kellett. Mondjuk Károly-tanya, utolsó posta Nagyatád vagy Szabadka és ..., na mindegy. A lényeg az, hogy ez az „okos Kovács”, mint utóbb kiderült, az én Kovács Péter barátom nagyapja volt. Péternek az édesapja pedig, amint az is kiderült később, az apámnak az egyik barátja és közeli munkatársa volt. Soha nem tudtuk ezt, csak azt hiszem, már amikor mind a ketten meghaltak, akkor azonosítottuk be a kapcsolatokat.

Apám - mivel a két háború között nem volt hadsereg, az érettségizettek önkéntesként szolgáltak a békefeltételeknek megfelelően - karpaszományos őrmester volt, igen magas stratégiai pozícióban, később a háborút is tábori postásként szolgálta le.

SZÜLEIM HÁZASSÁGA ÉS AZ ELSŐ KATONAI SZOLGÁLAT

Miskolcra került a harmincas években, és ott egy jóra való, derék katolikus lányt ajánlgattak neki. Nagybátyám, azt hiszem, ott káplánkodott, mindig voltak ilyen egyházi nexusok. A jóra való katolikus lány lett az édesanyám. (2. kép) 1938-ban összeházasodtak, és apám akkor megkezdte első nagy misszióját: visszatért a Felvidék és kirendelték Rozsnyóra, hogy ott a Magyar Királyi Postát rendbehozza, visszaállítsa a csehszlovák posta helyébe. Volt egy családi fényképalbum, ami azzal kezdődött, hogy

nagyon hazafias módon be voltak ragasztva a kis, kvázi amatőr képek – de ezeket a rozsnyói fényképésznél lehetett kapni, és már előre be voltak szakszerűen ragasztva az albumba. Ezek a kormányzót ábrázolták fehér lovon, „Isten hozott” feliratú kapu alatt, háttérben a kassai dómmal, mert Rozsnyóra nem vonult be, a kassai bevonulás volt az igazi. És ott voltak a hülyéskedő fiatal emberek, a rozsnyói postások, elképesztő humoros felvételek voltak. Én ezeket a képeket azóta őrzöm, mióta hozzám kerültek, még az unokáim is időnként megnézik, de egyre kevesebb megértéssel.

Én a rozsnyói küldetés után fogantam és már Miskolcon születtem meg, ahova szüleim nagyon kevésbé eleresztett kezdőként érkeztek vissza. Akkor kellett – mert addig volt lakásuk Rozsnyón – lakásra szert tenniük. Ez egy saroknyira volt anyai nagyapáméktól és úgy szánták, hogy majd ideiglenes lakás lesz. Köves padlózatú konyha, semmilyen fajta komfort, és a hideg folyóvízen, a konyhai fali kúton kívül más nem nagyon volt. Gyerekkoromra úgy emlékszem, hogy ha vendégségben fürdőszobába kellett menni, iszonyúan féltem azoktól a gépektől – a fűdőhenger meg ilyesmi – amik ott voltak, mert az számunkra ismeretlen dolog volt.

3. Kecskés Mihály és
Lukács Apollónia fényképe

AZ ANYAI ÁG

Az anyai nagyapám, Kecskés János⁶ azt hiszem, életem egyik legkomolyabb élménye volt, és nagyon sokat köszönhetek neki. Teljesen iskolázatlan, azt lehetne mondani, hogy self-made man, viszont a legintelligensebb és legtanultabb ember volt, aki a halálos ágyán is keresztretjvényt fejtett. A keresztretjvény örület volt, valamilyen műveltségdresszúra és az állandó tudatossági kontrollnak az eszköze. Ő egy lexikonokból, meg egyszerűen mindenből tanuló (a végpapírt is elolvasta) típusú ember volt. Miskolci iparcsaládból származott, a dédapám magyar szabó volt. Kecskés Mihálynak⁷ és Lukács Apollóniának⁸, akiknek a fényképét is nagyon későn ismertem meg (gyakorlatilag örököltem) (3. kép), azt hiszem, a tizennegyedik gyereke volt,

⁶ (1882-1961).

⁷ (1829-1910).

⁸ (1836-1912).

tizennégy gyerekük közül talán hét vagy nyolc érte meg a felnőttkort. Mindig szó volt egy Károly bácsiról nagyapám történeteiben, aki a legidősebb bátyja volt – neki azért Károly bácsi, mert olyan korú gyerekei voltak, mint a nagyapám. Nagyon kevés irat maradt rám a nagyapám után. Van egy vándorlevél, vagy vándorkönyv, a déd-nagyapának a segédkönyve, ami csak azt tanúsítja, hogy volt neki egy segédkönyve, de az 1848–49-ben, mikor vörössipkás volt, elveszett és a helyébe kiállítottak egy másikat, hogy tanúsítsák – a miskolci szabó céh által szépen viasszal lepecsételve –, hogy volt neki rendes is. Ez a segédkönyv aztán már nagyapám gyerekkori írásával feljegyzéseket tartalmazott különböző vásároknak a bevételeiről.

Ezek a vásárok gyakorlatilag Rimaszombattól Mezőtúrig terjedtek. Egy magyar szabó úgy működött, hogy ekhós szekéren a család valamelyik tagja vitte a zsinóros ruhákat, amiket már nem nagyon hordtak, csak a vásárokon árulták. A magyar szabó élethalál harcát vívta az angol úri szabóval, s ennek arányában koldusszegények voltak a rengeteg gyerekkel. A nagyapámat hat-nyolcéves korában már befogták és egy kocissal ő vitte az árut vásárról vásárra, ő volt az írnok, a segédkönyvi bejegyzések az ő írásai. (A családban nem lehetett nagyon sok papír kéznél, hogyha befogták ezt a segédkönyvet is.) Ezen kívül van még egy zsoldkönyv, egy nyugdíjkönyv – tehát valamilyen nyugdíjat kaptak. És ahogy a szabadságharc honvédekének a 19. század legvégén, nyilván temetésben is volt része a dédapának (Réti István *Honvédtemetése* ilyet ábrázol).

Ezen kívül van még egy tábori napló a nagyapám kézírásával, a galíciai frontról, ami egy erősen cenzúrázott és nagyon fegyelmezett napló, de bizonyos elemeiben hitelesíti Švejknek a történetét. Nagyjából ugyanaz a korszak, Przemysl ostromával és bevételével végződik a történet. Akkor úgy látszik, leszerelték nagyapát, vagy másik naplóba kezdett. Ennyivel rendelkezem – vannak benne olyan elemek, amik például egy tárgyi néprajzos számára még ma is érdekesebbek lennének, piackörzet, meg hasonlók. Ez a miskolci hagyományos iparos réteg, amibe, úgy tűnik, hogy az én dédapám kívülről érkezett.

Az utóbbi időben vált számomra világossá – bár mindig sejtettem – hogy ez egy nagyenyedi Kecskés család, nemesi család volt. A családnak valamelyik része, azt hiszem, veszekedett is a nemeslevélen, voltak bizonyos rokonok, akik nem álltak szóba egymással, mert állítólag a másik elherdált valamit. Mindez a nagyapámat nem nagyon érintette, lényeg az, hogy valószínűleg kollektív, hajdújogú nemességről volt szó, ez a vastagnyakú kálvinista ága a családnak, és úgy tűnik, hogy valahonnan Szabolcs megyéből vetődhetett Miskolcra ez a szabóvá vált egyén. Már akadémiai kapcsolatok révén egy Kecskés Mihállyal Nyíregyházán találkoztam, aki habitusában is olyan volt, mint nagyapám, és kiderült, hogy Vámosatya az ő családjában is szerepet játszik. Nálunk többször elhangzott Vámosatya neve, valószínűleg onnan kerülhetett Miskolcra.⁹ Úgy látszik, hogy elfajzott a családjától, szabó lett. Kecskésnek hívták, Kecskének a szabót szokták titulálni, gúnynéven. Ez a Kecskés Mihály

⁹ Kecskés Mihálynak az 1829-ben a református egyházközség által kiállított keresztlevele szerint Vámosatyán született.

4. Kecskés János és Obertás Gabriella esküvői fényképe

nult szlovákul is. Ennek következtében tudott németül. Ahogy felnőtt, azt hiszem, kereskedősegéd lett, úgyhogy nem lehetett staniclit csinálni, vagy csomagolni úgy, hogy az embernek a kezére ne üssön, mert ehhez kiválóan értett. Például teát stanicliba mérni, amit papírból hajtogattak, meg ötszögű tárgyat ügyesen becsomagolni úgy, hogy az ki is nézzen valahogy, erre nagyapám volt a szakember. Mikor a közös hadseregbe behívták katonai szolgálatra, a német nyelvtudása alapján Tullnba ment távírásznak, ott képezték ki a tullni kaszárnyában.

Egyszer a tullni Karner meglátogatása alkalmából láttam ezt a hatalmas kaszárnyát, amely ma is az osztrák hadsereg kaszárnyája. Ott képezték a távírásokat és telefonistákat, akik a generális stáb parancsait közvetítették, de németül kellett tudniuk. A nagyapám megint csak egy hightech szakmát tanult meg. Távírásznak lenni Tullnban, ez olyat jelentett, mint ma rendszergazdának lenni, csak ritkább volt. Nagyon szép jegyzetek maradtak meg a nagyapám hagyatékában. Ezeket akvarellal színezett tollrajzok illusztrálták, rajtuk különböző, lóval vontatott kábeldobok, telefonpóznák szerelése, morzekészülékek, morzejelek.

Ez akkora dolog volt a századforduló körül, hogy aki Tullnban végzett, és alig volt iskolája, az vasúti tiszt lett, és végül az első világháború előtti években a zólyomi kisállomásnak lett a forgalmistája. Az elég nagy állás volt ahhoz, hogy utána, tizennyolcban, mivel nem tette le az esküt a csehszlovák alkotmányra, az egész családot kizsuppolják, aztán Miskolcon egy darabig vagonlakók voltak, és apránként helyezkedtek el.

azért az akkori szokás szerint valamilyen módon neveltette a nagyapámat. Talán három elemít járhatott a városi iskolába, amely később a Hermann Ottó Múzeum központja lett. Úgyhogy a nagyapám, aki minket leginkább mamut-agyart vitt megcsodálni gyerekkorunkban oda az avasi templomhoz elmondta, hogy hol volt az osztályterme ebben a többször összedőlni készült, és ennek arányában mindig átalakított épületben, ami egy középkori eredetű városi iskola volt.

Ehhez tartozott még egy dolog, amit az életképességnek meg a kulturális érzéklétnek az intézményeként tanultam meg tisztelni. A „suba a subához, guba a gubához” elve alapján a dédnagyapám a nagyapámat kicserélte cseregyerekként a lőcsei szabóval, az ment magyar szóra, a nagyapám ment Lőcsére német szóra, a piacon közben megta-

Zólyomban vette feleségül a nagymamát, Obertás Gabriellát.¹⁰ (4. kép) Az Obertás név szász eredetre utal, mert német szó, de őt Gabriela Obertášová-nak hívták és Znióváralján született. Később ott ismerkedtem meg a család maradványaival, elég érdekesen tanácskoztunk, mert ők nem tudtak németül, én nem tudtam szlovákul, de nagyon jól megértettük egymást a helyi plébános közvetítésével. Akkor már művészettörténésznek készültem, és Mišik plébános úr nemcsak tolmácsolt, hanem Turóc megyének a műemlékeit részben az ő vezetésével volt szerencsém megismerni, sőt még ajánlólevelet is adott az iglói plébánoshoz, úgyhogy - 1961-ben, mikor a későbbi feleségemmel ott jártunk - nekünk külön kiszedték a fali szekrényéből az iglói pacifikálét. Nem is hallottam utána emberről, akinek ezt megtették volna. Tehát nagyanyám ebből a környezetből származott, és Zólyomban éltek egy darabig.

5. Kecskés Ervinke

Nagyanyám katolikus volt, Znióváralja, ahol született, nagy ellenreformációs fészek volt, és ott születtek a gyerekeik. A nagyszüleimnél volt egy fénykép, egy felnagyított fényképszemlencia, erősen retusálva, ami Ervinkét ábrázolta, aki nekünk tulajdonképpen a nagybátyánk volt és gyermekként meghalt kanyaróban. (5. kép) Az anyám, Kecskés Magdolna 1915-ben született,¹¹ épp akkor, amikor a nagyapám az ezeréves határokat védte Galíciában. Aztán '18-ban - nem tudom egész pontosan mi történt ott, talán Landler Jenő felvidéki hadjárata - nagyapának, aki a visszajövő magyar érnél valamit kifejtethetett (ott mindig a „cseh éra”, meg a „magyar éra” volt a kronológiának a két sarokpontja), amiért még inkább kellett onnan pucolnia. Gondolom, ha egy forgalmista például engedélyt adott egy szerelvény elindítására, az már bőven elég volt ilyesmihez.

Nagyapám a tizenkilencedik század vége, huszadik század eleje világát mindenféle kiszólásokkal közvetítette. Ha valami szerszám nem működött, kés nem vágott, ő azt mondta, „ennek is Bécsben volt a köszörűse”. Ez talán a közös minisztériumok működésére vonatkozó politikai szólam volt. Ha velős csont került az asztalra, a nagyapám nagyon harsányan tudta üdvözölni és azt mondta, hogy „ez kell nekünk, nem a polgári házasság”. Ez pedig nyilvánvalóan a századvégi vallási törvények változására és a polgári házasság bevezetésére vonatkozott.

¹⁰ (1890-1962).

¹¹ 2013-ban hunyt el.

Ami az „ez kell nekünk, nem a polgári házasság” ügyét jelenti, azt hiszem, hogy a nagyszüleim között lehetett egy megegyezés, hogy a Jóisten döntse el, melyik gyerek milyen vallású legyen. Ezt a protestáns egyházak is szorgalmazták a családtagi vitákban, lényegében a polgári házasság intézménye is ezt támasztotta alá. A katolikus egyház viszont tiltotta és bevezette a reverzálist. A nagyszüleim közt nem volt reverzális, nagyapám tartotta a reformátusságot, presbiter is volt a miskolci avasi templomban. Így a leánygyermek (az anyám) katolikus, a fiúgyermek református lett – és nagyanyámnak a megmagyarázhatatlanul súlyos büntudata fűződött Ervinke halálához azért, hogy reformátusnak keresztelték.

Ha már ilyen nagyapa anekdotáknál tartok, a harmadik az, hogy számúzve volt nálunk a grízes tészta. Úgy látszik, a grízes tészta a közös hadseregnek a hadtápjában különlegesen fontos szerepet játszhatott, nagyapám rá se volt hajlandó nézni. Állítólag, amikor szünetelt az ellenség, mármint az oroszok tüze, ezt hidegen szokták kiszállítani a lövészárokba és úgy látszik, hogy a közös katonaság felismerte a lövészárokban viselt ruhák és a grízes tészta közti alapvető azonosságot, mert tetves tésztaként szerepelt a grízes tészta.

Nagyapa, ő egy intézmény volt. Nem is fiatalon lett nagyapa, én az első unokája voltam, ötvennyolc éves volt, mikor születtem, ez az én fogalmaim szerint inkább késői. Életemben nem hallottam rossz vagy hangosabb szót szólni nagyapámat, de tőle tanultam először németül, mert ragaszkodott hozzá, hogy gyerekkoromtól kezdve sétálni vitt, és közben németül kellett vele beszélni. Nem volt hajlandó magyarul megszólalni, valószínűleg őt is így tanították.

Ma talán úgy mondanánk, hogy ez egy multikulturális család volt, ahol se fajvédelemnek, se kulturális türelmetlenségnek nem volt tere, de ugyanakkor patriarkális család, ahol, hogy intimitásokat is mondjak, az én apámnak apahiánya volt, ahol az én apám apjára talált anyai nagyapámban, az apósában, ez így volt patriarkális. Hagyományos közép-európai családmódel, ahol úgy magyar mindenki, hogy közben sváb, tót, vagy morva, de mindenki keresztény hagyományban és paraszti, polgári kultúrában nőtt fel, méghozzá egy viszonylag kis térben, amit úgy hívtak egy időben, hogy Osztrák-Magyar Monarchia.

A SZŰKEBB CSALÁD – GYEREKKORI EMLÉKEK – A HÁBORÚ

Eddig magamról nem is beszéltem, csak a gyökerekről. Odáig eljutottunk, hogy megfogantam és valószínűleg Rozsnyón. Ezt a mi családukban soha nem lehetett megkérdezni. Mi már egy kvázi modern család voltunk, a szüleinket nem magáztuk, nem tessékeltük, hanem tegeztük, de „kezit csókolom”; ma is ez édesanyámmal a viszonyunk. Nos, mikor én megszülettem, a második világháború már megindult. Negyvenkettőben egy öcsém¹² is született, és már a háború után, amolyan vigaszként született egy húgom¹³ negyvenhétben. Hárman vagyunk a testvéreimmel,

¹² Marosi Miklós (1942–2021) építész.

¹³ Répási Gáborné Marosi Katalin (1947).

6. Marosi Miklós és Marosi Katalin érettségi tablóképe

öcsém építész, Budapesten működik, húgom angol-magyar szakos gimnáziumi tanárnő Miskolcon. (6. kép)

Személyes emlékeim, mégpedig rendkívül éles emlékeim a négyéves korom körüli időről vannak. Hogy ezek az emlékek élesebbek és tisztábbak, mint a későbbiek, nyilván azzal is összefügg, hogy ezeket sokat emlegették, ezek ugyanis a háborúnak, az ostromnak az időszakát jelentik. Valószínűleg stresszes, vagy sokkos berögzítésről is szó van, nem azért emlékszem kevésbé nyolc vagy tízéves koromra, mert az nem történelemhez kötődik, hanem azért is, mert ezeknek az élményeknek lettek pszichikai következményei: szirénafrászt, meg ajtócsapkodást magammal vittem egy ideig kisgyerekként.

Egy mulatságos eset, amit tulajdonképpen mostanában tudtam összerakni, 1944. március tizenötödikéhez és március tizenkilencedikéhez kapcsolódik. Én akkor már tudtam írni, és majd mindjárt megmondom, hogy hogyan. Előző karácsonyra kaptam egy nagyszerű hintalovat, ami egy almás deres, papírmásé izé volt, nagyon sokat érne ma egy ilyen. (7. kép) Ez a hintaló sokáig megvolt, ez még a kvázi békebeli karácsony utolsó rekvizituma volt, és a padláson, az ötvenes években még láttam. Erre jobbról balra tükörírással, nagy betűkkel ráírtam, hogy huszárló. Azért írtam rá, erre abszolút emlékszem, mert 1944. március 15-én én egy felemelő március tizenötödiki huszáros felvonulást láttam, ahol hatalmas kokárdával meg hurkapálcán piros-fehér-zöld zászlóval én is ott hadonászhattam. Emlékszem még német katonai autóknak és különösen oldalkocsis motorkerékpárosoknak a huszárokéhoz hasonló impozáns bevonulására, amit azt hiszem, szintén lehetett látni, de ezek a képek már összefolynak... És egy nagy pofonra is emlékszem, amikor azt tudakoltam meg, hogy a Szepesi bácsi miért nem teszi le a kokárdát, amikor mi már letettük. De ő nem kokárdát hordott, hanem sárga csillagot.

Egy nagyon rossz minőségű vacak kis sarokházban laktunk – azóta panelház van a helyén – magas kapuval, kerítés nem is volt, a kapu elzárta a bejáratot, és belül

7. Marosi Ernő gyerekkorában, hintalován

betonos udvar volt L-alakban. Mint mondtam, egyetlen komfort a víz volt, és volt valami korhadt fával lefedett, pöcegödörre alakított mély kút is az udvaron, ott ugráltunk. Ez egy zsidó családnak volt a háza, azt hiszem, bankhivatalnok lehetett a Szepesi bácsi. Ők laktak a fürdőszobás lakásban, ami semmivel sem volt jobb a miénknél, a fürdőszobát leszámítva, és kiadták a másik lakást. Szepesi bácsi amatőr művész lehetett, pasztellal nagyszerűen tudott állatokat rajzolni kartonokra és ezeket az én szórakoztatásomra gondolom, a helyszínen kivitelezte és kirakosgatta. (8. kép)

És március után rögtön egy másik élmény: elkezdtek Miskolcot bombázni, részben a hadiüzemmé alakított gyárak miatt, részben pedig, mint vasúti csomópontot. Volt egy különösen nagy bombázás, amikor fényes nappal a miskolci vásárcsarnokot érte bombatalálat, és nagyon sokan meghaltak. Ez egybeesett azzal, hogy az apám katonai behívót kapott, és ahogy megállapítottam, lényegében ugyanabban a galíciai körzetben működött, ahol a nagyapám támadó jelleggel tartózkodott, ő pedig, azt hiszem, tábori postásként segített visszavonulni. Saját bevallása szerint volt revolvere, amit nem sütött el a háború folyamán, de nagyon gondosan tisztogatta. A behívásakor minket a veszélyes nagyvárosból Mándokra vittek, – akkor a nagybátyám és a nagyanyám a mándoki plébánián működtek – és ott töltöttük az egész nyarat, negyvennégy ószéig anyám ott volt velünk, két kisgyerekekkel. Mellesleg a világ „legjobb” ötlete volt Mándokra költözni, tudniillik közel volt a csapi vasúti csomópont és az eltévedt gépek Mándokot is állandóan bombázták.

Arról már sokféle emlékem van. Azt hiszem, egy szeszfőző, vagy malom volt a falu közepén. Rettentően élveztem, mikor – mivel használaton kívül volt – úgy döntöttek, hogy biztos annak a gyárkéményszerű magas kéménye, mint ipari létesítmény vonzza oda a bombázókat, és a falu ezt a kéményt nagy előkészületek után, ünnepélyesen ledöntötte. Az ötlet nem vált be, utána még jobban bombázták a települést, egyszerűen vagy a gépek ott oldották ki a bombáikat, amiket nem használtak föl, vagy eltévedtek. Aztán híre jött, hogy jönnek az oroszok, és jöttek is, úgyhogy mi nagyon bonyolult módon – azt tudom, nagyapa jött értünk – visszamentünk Miskolcra. Már ősz volt, a Tisza áradt, nem volt tanácsos a tokaj-rakamazi hídon vonattal átmenni, vagy talán már nem is volt híd, ezt nem tudom egészen pontosan. Tény az, hogy mi a békésebb utat választottuk és Tuzsér, Zemplénaárgárdnál kellett átkelni, ahol általában komp működött, de akkor éppen nagy volt a Tisza, úgyhogy egy ladikkal keltünk át. Ezekre az eseményekre már nagyon jól emlékszem. Volt egy úgynevezett madzagvasút,

8. Marosi Ernő Szepesi bácsi rajzaival

a ma is létező Bodrog-közi kisvasút, ilyen világvárosok, mint Ricse, Szophomok, Cigánd - nem is tudom, hogy hívták a többit - érintésével lehetett eljutni Sárospatakig. És aztán Sárospatakról egy olyan vonattal mentünk be Miskolcra, amiről többször ki kellett szállni, akkor hol géppuskáztak, hol bombáztak, de aztán vissza lehetett szállni a vonatra. Miskolcon történetesen nem lehetett bemenni a pályaudvarra, mert akkor éppen bombázták, vagy előtte bombázták, vagy utána kezdték, de mindenesetre negyvennégy október vége felé Miskolcra érkezni, az nagyon „érdekes” volt.

A szüleim háza már használhatatlan volt, mert egy közeli bombatalálat szele levitte a tetőről a cserépeket, meg különben sem volt jó légópince. Úgyhogy mi a nagyszüleimnek a légópincéjében éltünk - az egy soklakásos udvar volt - ott is a szenespincében, hol máshol. Miskolc december 3-án szabadult fel, volt később egy December Harmadika Drótművek, ezért tudom ilyen pontosan a dátumot, Miskolcnak ez volt az április negyedike. A Soltész-Nagy Kálmán utcát nem akkor rögtön, de idővel Malinovszkijról nevezték el, ebből is lehet tudni, hogy a második ukrán front arrafelé fejlődött fel. És novemberben már gyakorlatilag pinceélet volt, ez aztán

folytatódott decemberben is. Kis levegőzések voltak, tilos volt repeszt szedni meg ilyesmi, mert nem lehetett tudni, hogy nincs-e valami, ami robban.

Egyszer feltűnt az apám is, visszavonulóban, valahonnan a közelből. Emlékszem egy fojtott beszélgetésre, amiben apám azt mondta, hogy ő felesküdt. Mai fejjel visszagondolva, nyilván anyám arra akarta rábeszélni, hogy ne menjen vissza, legyen katonaszökevény, ez nem tarthat már soká. Eltekintve attól, hogy ott a házban is volt nyilas, amúgy sem lett volna célszerű, de az apám azt mondta, hogy ő felesküdt – kire? a kormányzóra. Ha utánagondolok, ez nyilván egy ilyen benevelt becsületérzés, ami valószínűleg nagyon sok embernek volt az alapmagatartása. Azzal a soha el nem süttött pisztollyal aztán az apám szerencsésen eljutott a következő évben a bécsi erdőig, Bécs alá, és ott aztán feloszlott a front.

Apám addigra épp leszolgált az az egy évet, ami a karpaszományos őrmestertől az első tiszti rangig vezetett. Hadnagyi mivoltának az égvilágon semmi külső jelével nem rendelkezett, mert ott krumplivirágok varrásával nem nagyon foglalkoztak, de a zsoldkönyvében szépen be volt vezetve. Ez aztán „prima ajánlólevél” volt a szovjet hadsereg számára, akikkel nem sokkal később találkozott. Ott az történt, hogy miután a front gyakorlatilag feloszlott, a dörzsöltebbek elkezdtek erőltetett menetben nyugat felé tódulni, mert szerettek volna amerikai fogságba kerülni. Mikor szabadultak onnan, extra ellátmánnyal érkeztek haza, különösen a csokoládé számított nagy értéknek. Aztán jól megkapták a magukét az ötvenes években, mert mint imperialista ügynököket kapták el őket.

Apám és más családos emberek igyekeztek a családjuk felé menni. Elindultak kelet felé, el is jutottak Sopronig, ahol a szétbombázott városban részben Szálasi utolsó plakátjai voltak, és apám elbeszélése szerint ezek át voltak ragasztva olyan plakátokkal, amik arról szóltak, hogy „kedves magyar testvéreink, üdvözlünk benneteket a szülőhazában, és ha szeretteiteket látni akarjátok, akkor jelentkeztek a futballpályán” – mentek a futballpályára. A futballpálya csak telt, már tűt se lehetett leejteni. Jöttek a magyar testvérek a szülőhazájuknak a földjére, aztán mikor már elegen voltak, akkor az oroszok géppuskákkal körülvették a futballpályát, és először a csaszi,¹⁴ aztán a katonaköpeny, végül gyakorlatilag gatyában álltak ott lefegyverezve és kifosztva. Egy darabig Sopronkőhidán a fogházban volt fogolytáborban. Ezt a sopronkőhidai fogolytábort úgy emlegette apám, hogy ott volt Mindszentytől kezdve Bajcsy-Zsilinszkyig mindenkinek a neve még a zárkákban, meg hogy de jó lehetett azoknak, akik magánzárkában voltak, mert ők már egy ilyen magánzárkában ötvenen álltak, ültek, feküdtek. Később Sopronhorpácsra került, és egy, a Szovjetunió tanulmányozására és a kommunizmus építésének elősegítésére indult tanulmányútnak a részese lett volna, ha gyomorvérzés miatt a végén ki nem szuperálják, gyakorlatilag haldoklónak számított, és úgy került haza.

Közben anyám meg nagyapám ott „működtek” Miskolcon – ezekre is nagyon jól emlékszem – a nagyapám csinált mindent: davaj¹⁵-munkára járkált, a karórájától,

¹⁴ Karórák (oroszul).

¹⁵ A polgári lakosság számára elrendelt kényszermunka.

ettől-attól megszabadították, de a fő dolga az anyámnak a védelme volt, mert egy kis krumplihámózás az oroszoknak, „kellemesebb dolgokkal egybekötte” azért megtörténhetett volna. Emlékszem én is a sarki drogériában talán kölnivízről berúgott oroszra, aki a pincében nőket keresett és a mennyezetbe lövöldözött, aztán jött az őrjárat és elvitték. Mindenesetre anyámnak és a nagyszüleimnek óriási előnyükre vált a szlovák tudásuk, aminek a révén emberként tudtak kommunikálni ezekkel az oroszokkal, ukránokkal, fene tudja, kikkel. Negyvenötben módomban volt az anyám mellett szerepelni, mert hírelt, hogy gyerekes anyát nem visznek el, az oroszok tulajdonképpen gyerekszeretők voltak..., nem tudom, mennyi kockacukrot volt szerencsém fogyasztani ilyen alkalmakkor. Anyám nem engedte, hogy az oroszok által adott játékokat elfogadjuk, olyankor rápírtott szlovákul az oroszra, hogy ezt maga a szomszéd játékboltból hozta.

A nagyapám igazi vasutas volt, a vasút pedig mindig működik. Ha nem működik, akkor háború van, de már nem volt háború, tehát akkor működik a vasút. Úgyhogy ment Csengerre sóért, meg nem tudom én, milyen csencseléseket folytattak még. Emlékszem, leszedték az út szélén az epret nyáron – cukor nem volt – és abból lekvárt főztek, de voltak nagy melasz-akciók, cukorrépát szereztek. Egyszer nagy mennyiségű túróból sajtot gyártottak, senki nem tudta megenni, túl jól sikerült: a legkeményebb és legbüdösebb parmezánt sikerült előállítani. Emellett hírhozók után is kellett szaladgálni: jöttek hírek, vonatablakból kidobott cédulákon, meg ilyesmi, valahogy így derült ki, hogy az apám hol van. Különböző családokhoz kellett menni végig Diósgyőrig – Miskolc hosszú –, és ott talán az erdész tudott valamit az apámról, aztán valahol a karmeliták szerveztek könyörgő körmeneteket a hadifoglyokért. Ezekre az eseményekre igen élesen emlékszem.

APASZABADÍTÁS

Az anyám valamikor negyvennégy nyarán – fiatalasszony volt, nem volt még harmincéves – a nagyapám kíséretében keresztülvágott az országon. Budapesten átmásztak a berobbantott Ferenc József híd roncsai közt átfektetett pallón – anyám ezt sokszor emlegette – a víz elég magas volt, és a hullák ott föltorlódtak. Eljutottak Sopronhorpácsig, ahol becsempészték valamit az apámnak, talán kétszáz méter távolságból látták is, de akkor rájuk lőtt az űr. Gyakorlatilag teljesen esztelen, de fontos akció volt. Aztán anyám tanácskozott valakikkel, és belépett apám nevében – gondolom a barátai, vagy ismerősei azt mondták, hogy azt azért meg lehet engedni, az nem olyan veszélyes – a Szociáldemokrata Pártba (így lett az apám az ötvenes években párttag, mert aztán a Szociáldemokrata Párt sikeresen fuzionált a Kommunista Párttal). Azt mondták, hogy úgy könnyebben kiengedik. Szóval, volt ez a Szociáldemokrata Párt tagság meg a karmeliták is..., valahogy hazajött apám. Szörnyű állapotban, de aztán fölápolták.

Erre az egy vagy másfél évre sokkal jobban emlékszem, mint kisiskolás koromra, ez valahol beleíródott az emberbe.